

Олександра САВЧЕНКО

ПОКЛИКАННЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

*Учитель, який передає дитині лише знання, це ремісник;
той, хто виховує характер, — справжній митець у своїй справі.
Кожен учитель мусить сам постійно себе виховувати.*

Софія РУСОВА

Оновлення цілей, змісту, методичного забезпечення початкової освіти відкриває перед учителями 4-річної школи суттєво збагачені можливості для навчання, виховання і розвитку молодших школярів на засадах гуманної педагогіки.

Глибинний зміст самої назви «початкова школа», «школа першого ступеня» зумовлює виняткову роль цієї ланки і особливу відповідальність педагогів за якість її результатів. Початкова школа, зберігаючи наступність із дошкільним періодом дитинства, протягом чотирьох років в умовах цілеспрямованого навчання і виховання забезпечує подальше становлення особистості дитини, її інтелектуальний, фізичний, морально-етичний, мовленнєвий, естетичний, соціальний, емоційно-вольовий розвиток.

Особлива роль початкової школи в системі неперервної освіти зумовлена такими обставинами.

По-перше, вік молодших школярів (6–10 років) обіймає два мікро-вікових періоди — учнів 1–2-х класів і учнів 3–4-х класів, які мають виразні вікові характеристики. Від шестирічного першокласника до випускника початкової школи велика відстань, яка об'єктивно змушує вчителя постійно обдумувати, як найповніше враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей. Якщо

у шестирічних першокласників домінує ще ігрова мотивація у навчанні, бо вони є близькими до дошкільників, то наприкінці початкової школи діти вже виявляють риси молодших підлітків [1].

Молодший шкільний вік, як ніякий інший етап шкільної освіти, багатий своїми ресурсами, які треба вчасно виявити, підтримати і розвинути. Основи багатьох психічних якостей школяра закладаються саме в цьому віці. Молодших школярів відрізняє сильна пластичність і вразливість психіки, їхня готовність сприймати і наслідувати, випробовувати себе, довіра до батьків, учителів, надзвичайна природна допитливість і емоційність. Все це створює унікальні можливості для повноцінного виховання, навчання і розвитку дітей цього віку.

По-друге, у початкових класах поступово із надр ігрової діяльності визріває і в основному формується навчальна діяльність як інструментальний засіб, яким дитина обов'язково повинна оволодіти саме у початкових класах. Зазначимо, що тільки у програмах початкової школи є спеціальний розділ «Формування загальнонавчальних умінь і навичок», які мають бути сформовані на міжпредметному рівні.

По-третє, у початкових класах об'єктивно неприпустимим є педагогічний брак. Якщо вчитель молодших класів не володіє методикою, це відразу позначиться на успіхах дітей. Ніякі інноваційні зміни підручників, методик навчання і виховання, нові системи оцінювання не виправдані, якщо у 5-й клас прийде непідготовлений випускник початкової школи, не навчившись швидко писати, не вмюючи слухати, зв'язно висловлюватись, розуміти прочитане, організовувати себе тощо. В основній школі ще можна уявити, що учні, які мають незадовільні оцінки з окремих предметів, перейдуть до наступного класу, а в початкових класах така ситуація у ставленні педагогів до навчання вкрай негуманна, бо дітям буде з кожним місяцем дедалі складніше і некомфортніше у школі. Тому слід шукати всіляких засобів, щоб «достукатися» до кожного учня і навчити всіх, адже без якісної початкової освіти подальші успіхи школяра стають досить сумнівними.

По-четверте, у цих класах складається сприятлива ситуація партнерства вчителя з батьками, які напрощуд уважні до порад учителів і потреб своїх синів і донечок. Як правило, батьки молодших учнів часто бувають у школі, прагнуть дотримувати вимог учителів в організації життєдіяльності своїх дітей, розбіра-

тися в їхніх індивідуальних особливостях. Ці обставини теж потрібно якнайповніше використати для педагогічного просвітництва батьків, виховання з них друзів школи.

По-п'яте. У початкових класах, як правило, працює група продовженого дня, що уможливорює поєднання зусиль класовода і вихователя групи, а отже, — дозволяє не переривати лінії виховання, навчання і розвитку в інших умовах. В Україні поширеними стають НВК — школа-дитячий садок. У цих комплексах молодші школярі спільно виховуються у різновікових колективах, набуваючи важливих умінь співпраці, допомоги, співучасті. Зазначене зумовлює особливу роль початкової школи, яку образно можна назвати коренем усієї шкільної освіти. І чим він буде глибшим, міцнішим, тим більше передумов для успіхів дитини у подальшому шкільному житті.

Коротко розглянемо основні позиції модернізації 4-річної школи. За останнє десятиріччя у шкільній освіті дедалі ширше затверджується особистісно орієнтований підхід до виховання і розвитку учнів як вияв практичного втілення ідей гуманної педагогіки. Це передбачає зосередженість навчально-виховного процесу на потребах кожної дитини, утвердження методик природно відповідного педагогічного впливу, всебічне вивчення і врахування індивідуальних особливостей вихованців, співпрацю учасників навчально-виховного процесу.

Надзвичайно важливо саме з перших років навчання цілеспрямовано і системно впливати на виховання і розвиток конкретних якостей дитячої особистості, формування навчальних і соціальних умінь. При цьому слід позбутися вузького функціонального підходу до оцінки якості початкової освіти лише через навчальні досягнення учнів (знання, уміння й навички засвоєння вимог програми). Натомість потрібно спеціально проектувати, виявляти і якомога повніше реалізувати виховний і розвивальний потенціал шкільної освіти, турбуватись про повноцінність проживання дітьми кожного дня, упереджувати можливі відхилення у їх розвитку, виховувати на ситуаціях успіху, а не поразок. Традиційно в теорії і практиці шкільної освіти більше уваги приділяється дидактичним і методичним аспектам впровадження нового змісту, ніж виховним і розвивальним. Хоча саме проблеми виховання і розвитку дитини набувають всезростаючого значення. Це зумовлене загальними тенденціями розвитку постіндустріальних суспільств.

У світі і в українському суспільстві дедалі відчутнішою стає дисгармонія інтелектуального і морального розвитку людей. Щоб пом'якшити цю невідповідність, необхідна активізація захисних функцій освіти, науки, культури щодо духовного, психічного, фізичного розвитку суспільства і кожної людини зокрема. На наше переконання, найперші зміни, яких чекає суспільство від школи — це повніша реалізація її виховного і розвивального потенціалу, позитивні зміни у ставленні молодого покоління до духовних цінностей, навколишнього середовища, в утвердженні гуманізму і міжособистісних стосунках.

З 2000 р. у нашій країні розпочалась четверта за минулі півстоліття перебудова початкової школи. Оновлення школи у XXI ст. відбувається на засадах гуманної, особистісно орієнтованої, національно визначеної освіти шляхом впровадження державного стандарту, нових програм і підручників, створення і вдосконалення яких було і залишається найважливішим пріоритетом діяльності НАПН України.

Зміст початкової освіти вперше в історії вітчизняної освіти є багатокомпонентним і дитиноцентричним. Він суттєво збагачений розвивальним і виховним компонентом. Через певну систему завдань у підручниках з різних предметів реалізовано особистісно-ціннісний аспект, що передбачає самопізнання, формування в учнів позитивного ставлення до себе і навколишньої дійсності, засвоєння гуманістичних цінностей, розвиток творчих здібностей і уяви.

Аналізуючи виховну функцію нових підручників для початкової школи, Я. П. Кодлюк пише, що її призначення — у належному відображенні в них досвіду емоційно-ціннісного ставлення до дійсності, який охоплює виховання системи цінностей, і формування почуттєвої сфери школярів (емоцій, почуттів тощо). У відборі системи цінностей автор рекомендує педагогам мати на увазі такі моменти. По-перше, її важко задати повним списком, оскільки окремі цінності тісно пов'язані, взаємно проникають одна в одну; по-друге, критерієм відбору цінностей має бути її гуманістична спрямованість (загальнолюдська сутність), рівень соціального досвіду учнів; по-третє, відбір цінностей варто здійснювати з урахуванням віку школярів, оскільки деякі якості будуть потрібні людині лише в дорослому житті (наприклад, енергійність, діловитість) [2].

У змісті підручників відбулася суттєва зміна структурного співвідношення різних видів інформації. А саме: значно зменшено обсяг готових знань на користь засвоєння дітьми засобів навчання, набуття особистого досвіду творчої

діяльності, посилення світоглядного, морально-етичного компоненту змісту. З нашого погляду, швидке і в цілому якісне підручникотворення є «проривною зоною» до нової якості сучасної початкової освіти.

У конструюванні змісту початкової освіти здобули визнання принципи інтеграції, посилення його виховного, розвивального і практичного спрямування. У програмах і підручниках предметів з освітніх галузей «Мова і література», «Основи здоров'я і фізична культура», «Мистецтво», «Технології», «Я і Україна» вплив змісту на виховання і розвиток молодших учнів є особливо виразним.

Нові цілі початкової освіти, що окреслені у Державних стандартах і програмах, зумовили зміни не лише у відборі змісту, а й у його методичному забезпеченні. Насамперед це стосується докорінної зміни методичного апарату підручників, який став більш розвивальним і виховним.

Ефективно організоване навчання містить у собі високий виховний потенціал: у дітей формуються світоглядні уявлення і поняття, ціннісні орієнтації, розвивається гуманістична спрямованість особистості, духовні та матеріальні потреби: зміст багатьох предметів дає змогу вчителю ознайомлювати дітей із зразками моральної поведінки, з формами спільної діяльності та міжособистісного спілкування. Ні з чим не зрівняним є вплив на дітей особистості вчителя, колективу ровесників, виховне, емоційне тло класу. Залежно від цього учень почуває себе або захищеним або ні; позитивні якості розвиваються швидше, а негативні — блокуються.

У розумінні поняття зміст виховання ми спираємося на таке визначення українських вчених: «це науково обґрунтована система загальнокультурних і національних цінностей і відповідна сукупність соціально значущих якостей особистості, що характеризують її ставлення до самої себе, до інших людей, до суспільства і держави, до праці, природи, мистецтва. В основі сучасної вітчизняної методології добору змісту виховання лежить ідея гуманістичної парадигми виховання — ставлення до людини, згідно зі ст. 3 Конституції України, як до найвищої цінності, переорієнтація на особистісну спрямованість, створення умов, які забезпечують її вільний саморозвиток, збереження своєї індивідуальності, входження в соціум та активну життєву позицію соціально-ціннісного спрямування» [3].

Щоб педагогічний вплив на молодших школярів був ефективним, маємо подбати про такі умови навчально-виховної взаємодії:

- гуманність навчально-виховної взаємодії;
- цілісність і системність навчально-виховного процесу;
- особистісну спрямованість навчання і виховання;
- наступність з основною школою;
- дійову співпрацю учителів, які працюють у конкретному класі;
- взаємоузгодженість вимог школи і батьків до виховання і розвитку дитини.

1. *Савченко О. Я.* Виховний потенціал початкової освіти. — К., 2007. — С. 87–93.
2. Виховна функція підручника для початкової школи // Проблеми шкільного підручника: Зб. наук. праць. — К., 2006. — Вип. 6. — С. 259–261.
3. *Чорна К. І.* Зміст виховання // Енциклопедія освіти. — К., 2007. — С. 342.